

**RUSÇA KAYNAKLAR TEMELİNDE *DİL, SÖZ VE SÖZ*
KÜLTÜRÜ KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Ümmügülsüm DOHMAN¹

ÖZ: Toplumsal nitelikli soyut bir olgu olan “dil” vasıtasıyla herhangi belirli bir düşünce ifade edilmektedir. Kişinin kendisini dil araçları yardımıyla konuşma ve ifade etme yetisine “söz” adı verilmektedir. “Söz kültürü” ise en geniş anlamıyla bireyin sözcüğü çağdaş edebi dil çerçevesinde doğru ve anlamlı bir şekilde kullanmasıdır. Kişinin “söz”ü onun kimliğidir. Konuşulan ya da yazılan söz sayesinde kişinin söz varlığı, “söz kültürü” hakkında bilgi sahibi olmak, onu tanımak mümkündür. Bu bağlamda bireyin “söz kültürü”nün zenginliği onun donanımını göstermektedir. Bu çalışmada “dil”, “söz” ve “söz kültürü” kavramları Rusça kaynaklar temelinde incelenecek ve açıklanacaktır. Bununla birlikte XX. yüzyılda Rusya’da dilbilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkan “söz kültürü” kavramının Türk bilim dünyasına kazandırılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: söz, dil, söz kültürü, Rusya

**THE EVALUATION OF THE CONCEPTS OF LANGUAGE, SPEECH
AND SPEECH CULTURE ON THE BASIS OF RUSSIAN RESOURCES**

ABSTRACT: Any particular thought is expressed through language, which is a social, abstract phenomenon. The ability of a person to speak and express himself through the use of language instruments is called "speech". "Speech culture", in the broadest sense, refers to an individual using word accurately and meaningfully in the frame of contemporary literary language. The person's speech is his identity. Through spoken or written speech, it is possible to know the vocabulary of the person, to have information about the speech culture and to recognize it. In this context, the richness of the speech culture of the individual shows his background. In this study, the concepts of "language" "speech" and "speech culture" will be examined and explained on the basis of Russian sources. However, the aim of this study

¹Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim Tercümanlık Bölümü, ugulsumdohman@trakya.edu.tr ORCID: 0000-0003-3713-7521

is to bring the concept of "speech culture", which emerged as a linguistic discipline in Russia in the 20th century, into the Turkish scientific world.

Keywords: speech, language, speech culture, Russia.

Giriş

Dil ve söz kavramları Alman düşünür, dilbilimci Wilhelm von Humboldt'un (1767-1835) "sözü üreten her şeyin ağırlık merkezini oluşturan dilin, halkın ağızındaki söz ile aynı olgu olmadığını" ifade etmesiyle ortaya çıkmış, İsviçreli dilbilimci F. D. Saussure'ün (1857-1913) *Genel Dilbilim Teorileri* adlı çalışmasında geliştirilmiştir (Humbolt'tan akt. Reformatskiy, 1996, s. 22-23). Saussure bu ünlü eserinde dil yetisinin tanımını yaparken, dil yetisinin kendi içerisinde bireysel ve toplumsal özellikler barındırdığını belirtmektedir. Bununla birlikte dil yetisini bir bütün olarak görmekte ve bu bütünlükteki dilin kapladığı alanı tespit edebilmek için bireysel nitelikli bir eylem olan söze yönelmektedir. Dil ve söz ayrımını ortaya koyan Saussure'e göre dil toplumsal bir olguyken, söz bireysel bir olgudur; dil önceden bir tasarlama gerektirmezken, söz bireysel bir istek ve anlık eylemdir (Saussure, 1976, s. 32, 34, 35). Saussure, toplumsal nitelikli dil ve bireysel nitelikli söz ayrımından hareketle dilbilimin konusunu belirlemiş, dilin bir dizge olduğunu, onun dış öğelerden bağımsız bir şekilde incelenmesi gerektiğini açıklamış ve yapısalcılık akımının temellerini atmıştır. Böylece, dilin yapısal boyutta ele alınma süreci yaklaşık 1960'lı yıllara kadar devam etmiş, dilin semantiği, üslubu gibi konular göz ardı edilmiştir.

Rus dilbilimine bakıldığında "dil" ve "söz" kavramları genellikle Saussure çerçevesinde ele alınmış ve XX. yüzyılla birlikte bilimsel bir araştırma alanı olarak ortaya çıkan "söz kültürü" kavramıyla ilgili çalışmalar üzerine

eğilinmiştir. “Söz kültürü”, bireyin ihtiyaç duyduğu dil araçlarını yerine ve durumuna göre yazılı ya da sözlü olarak doğru ve güzel bir şekilde kullanma becerisini ifade etmektedir. M. V. Lomonosov’un (1711-1765) çalışmalarında ortaya çıkan “söz kültürü”, A. S. Puşkin (1799-1837), V. G. Belinskiy (1811-1848), L. N. Tolstoy (1828-1910), A. P. Çehov (1860-1904) L. V. Şçerba (1880-1944), V. V. Vinogradov (1895-1969), S. İ. Ojegov (1900-1964), B. N. Golovin (1916-1984), L. İ. Skvortsov (1934-2014) gibi birçok bilim insanı ve düşünürün çalışmasında geliştirilmiştir.

Türkiye’de ise “söz kültürü” terimine rastlanmamaktadır. Söz kültürü Türkiye’de genellikle kültürel unsurların sözlü anlatımını içeren “sözlü kültür” olarak düşünülmektedir. Rusya’da tek bir terimle karşılanarak yazı ve konuşma dilinin edebi dile uygun ve anlamlı bir şekilde kullanılması, sözcüklerin doğru telaffuzu, yazımı, doğru anlamda kullanımı gibi özelliklerinin incelendiği “söz kültürü” alanı; Türkiye’de “sözlü dil yapısı”, “söylem” “üslup” “sözcelem” “sözceleme” gibi farklı araştırma alanları içerisinde incelenmektedir (Bkz. Sarıca, 2005; Vardar, 2002; Kıran ve Eziler Kıran, 2013). Bu çalışmada Rusça kaynaklar temelinde “dil” ve “söz” kavramları tanımlandıktan sonra, Rusya’da “söz kültürü” terimi altında incelenen bu disiplinin Türk bilim çevresine tanıtılması amaçlanmaktadır.

2. Dil ve Söz

En bilindik tanımıyla “bir iletişim aracı olan dilin” geçmişten günümüze birçok tanımı yapılmıştır.

Yapılan bu tanımlamalar arasında dilbilimci, sözlükbilimci D. N. Uşakov *Çağdaş Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüğü* (Tolkoviy slovar sovremennogo russkogo yazıka) adlı çalışmasında “dil” sözlükbiriminin tanımını 3 maddede sunmaktadır.

1. *Ağız boşluğunda, hareketli, yumuşak bir büyüme yapısına sahip tat alma organıdır, aynı zamanda konuşma seslerinin oluşumunu da sağlamaktadır.*
2. *Konuşma, düşüncelerini sözlü olarak ifade etme becerisi, söz.*
3. *Düşüncelerin sözlü bir ifade sistemi olup belli bir sese ve dilbilgisi yapısına sahiptir bununla birlikte insan toplumunun iletişim kurmasına hizmet eden bir araçtır (Uşakov, 2014, s.796).*

Büyük Ansiklopedik Sözlük'te dil, “İnsan iletişiminin en önemli aracıdır. Dil, ayrılmaz bir şekilde düşünce ile bağlantılıdır; İnsan davranışını kontrol etmenin yollarından biri olan dil, bilginin depolanması ve iletilmesinin sosyal bir yoludur. (...) Açık sözlü konuşmanın ortaya çıkışı, insan, toplum ve bilincin daha da gelişmesi için güçlü bir araçtır. Dil, sözde gerçekleşir” cümleleriyle tanımlanmaktadır (Bolşoy entsiklopedičeskiy slovar, 2000).

Rus dilbilimci, sözlükbilimci L. A. Vvedenskaya ve M. N. Çerkasova dil için *“Soyuttur, bir topluluğun deneyimini yansıtır, öznedir, gereklidir, durağan bir olgudur ve bir dizi bileşenle sınırlıdır”* tanımlarını yapmaktadır (Vvedenskaya ve Çerkasova, 2011, s. 20).

B. N. Golovin *“Herkes ait olan dil, herhangi bir somut durumu ifade etmek için gerekli ve yeterli araca sahiptir”* cümlesiyle dili tanımlamaktadır (Golovin, 1988, s.26).

E. N. Zvereva dili “Soyuttur, herkes için ortaktır, durağandır ve yavaş değişir. Dil halk ve ulus için tektir. Düşünmek için tasarlanmış olan dil, insanın düşüncelerini, isteklerini ve duygularını ifade etmenin bir yolu” olarak belirtmektedir (Zvereva, 2008, s.16).

Ruşçası “reç” (речь) olan “söz” ün tanımları ise aşağıda yer almaktadır.

Uşakov’un sözlüğünde “söz” madde başının tanımı 4 maddede gösterilmektedir.

1. Söz, dilin sözcüklerinden yararlanma yeteneğidir.

2. Duyulan dil, telaffuz sırasındaki dil.

3. Telaffuzun niteliği.

4. Bu veya başka bir tür, üslup (Uşakov, 2014, s.598).

Dilbilimci, sözlükbilimci S. İ. Ojegov ise *Rus Dilinin Sözlüğü* (Slovar russkogo yazıka) adlı çalışmasında “söz” madde başı için aşağıdaki tanımları yapmaktadır.

1. Konuşma becerisi

2. Üslup

3. Duyulan dil

4. Konuşma, sohbet

5. Halk önünde yapılan konuşma, kutlama konuşması (Ojegov, 1988, s. 554).

B. N. Golovin “söz”ü, “İfade edilen bilginin ihtiyacına uygun ve dil kurallarına göre düzenlenmiş dil işaretlerinin tutarlı olmasıdır” şeklinde ifade etmektedir (Golovin, 1988, s.13).

E. N. Zvereva “söz”ü, “İşaretler sistemi olan dilin gerçekleşmesidir, somuttur, bireyseldir, dinamikdir, muhabata ve durumsal şartlara bağlıdır” cümleleriyle tanımlamaktadır (Zvereva, 2008, s.16).

L. A. Vvedenskaya ve M. N. Çerkasova “söz”ü “Somuttur, bireyin deneyimlerini yansıtır, öznel, isteğe bağlıdır, dinamik, zamanla değişir ve sınırsızdır” şeklinde açıklamaktadır (Vvedenskaya ve Çerkasova, 2011, s.20).

Yukarıda verilen dil ve söz tanımlarına bakıldığında ortak yanlar hemen göze çarpmaktadır. Dil herkese ait olup, somuttur, duygu ve düşünceleri ifade etme aracıdır. Söz ise bireysel özellikler taşımaktadır ve soyuttur. Özetle dil, sözde gerçekleşmektedir.

3. Söz Kültürü

Rus dilbilim araştırmalarında XVIII. yüzyılın ortalarına doğru dilbilimci, filozof M. V. Lomonosov’un (1711-1765) çalışmalarında filizlenen “söz kültürü” (Kultura reči – культура речи) , XX. yüzyılda L. V. Şçerba, G. O. Vinokur, V. V. Vinogradov, S. İ. Ojegov, L. K. Graudina, E. N. Shirayev, B. N. Golovin gibi Rus dilbilimcilerin araştırmalarında dilbilimsel bir disiplin olarak doğmuştur. “Söz kültürü”nün ortaya çıkması edebi dilin oluşumu ve gelişimiyle bağlantılıdır.

“Söz kültürü”nün ne anlam ifade ettiğini anlamak için farklı dilbilimciler tarafından verilen tanımların incelenmesi gerekmektedir.

“Söz kültürü” üzerine çalışmalar yapan S. İ. Ojegov yüksek söz kültürünü, “*düşüncelerin dil aracılığıyla doğru, tam ve anlamlı bir şekilde iletilmesi*” olarak belirtmektedir (Ojegov, 1974, s.287).

V. V. Vinogradov “yüksek söz kültürü”nü “*yazmada ve konuşmada ana dili iyi bilme ve onu ifade edici araçlarla, üslup çeşitliliğiyle kullanma becerisi*” şeklinde tanımlamaktadır (Vinogradov, 1961, s.19).

S. İ. Ojegov’un ve V. V. Vinogradov’un öğrencisi olan L. İ. Skvortsov’a göre ise “söz kültürü” edebi dile, onun normlarına ve kurallarına (telaffuz, vurgu, sözcük kullanımı, morfoloji, sentaks, üslup ve yazım vb.) hâkim olma derecesidir. Bununla birlikte “söz kültürü”; dil araçlarını farklı iletişim koşullarında anlamlı bir şekilde kullanma becerisidir (Skvortsov, 2009, s. 5).

L. K. Graudina ve E. N. Şiryayev “söz kültürü”nü “*Dilin belirtilen iletişim hedeflerine en iyi şekilde ulaşması için araçlarını farklı yollarla seçme ve düzenleme fırsatı yaratmasıyla başlar*” cümlesiyle belirtmektedir (Graudina ve Şiryayev, 1996, s.13).

B. N. Golovin “söz kültürü”nü “*sözün iletişimsel özelliklerinin bütünü ve dilin iletişim amaçlı kullanımında kişinin bilgi ve becerilerinin tümü*” şeklinde tanımlamaktadır (Golovin, 1988, s.8).

O. Yu. Maşina “söz kültürü”nü “*düşünceleri ifade etmek için en doğru araç ve biçimleri seçme becerisi*” olarak açıklamaktadır (Maşina, 2012, s.5).

4. Sonuç

Çalışmamızın başında birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olan ve aralarında ince ayrıntıların bulunduğu “dil” ve “söz” kavramlarının çeşitli tanımlarına yer vererek, bu kavramların sahip olduğu farklılıklar incelenmiştir. Böylece “dil”in ve “söz”ün çeşitli tanımları sunulmuştur. Yapılan çeşitli açıklamalar ışığında “dil” ve “söz” terimlerinin tanımları Saussure’ün *Genel Dilbilim Teorileri* adlı çalışması temelinde geliştirildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, soyut olan “dil” topluma, somut olan “söz” ise bireye aittir. Başka bir deyişle “dil”e herkes sahipken “söz”e sadece birey sahiptir. Söz gelimi, bir yaşına yaklaşan bir çocuğun dilinden ilk sözcükler döküldükten kısa bir süre sonra konuşmaya başlamaktadır. İşte bu “dil”dir, ama “söz”, dil araçlarını kullanarak bir düşüncenin yerine ve duruma göre doğru, anlamlı, anlaşılır bir şekilde ifade edilmesidir. Bu bağlamda “dil”, “söz”de gerçekleşmekte, onda hayat bulmaktadır. Bununla birlikte “söz”, bireyin donanımını göstermektedir. Bu bağlamda XIII. yüzyıl şairi, düşünürü Fars Sadi Şirazi (1210-1291) tarafından yazılan bu şiirle “söz”ün ne olduğu çok güzel bir şekilde ifade edilmektedir:

Akıllı mısın deli mi?

Büyük müsün küçük mü?

Henüz bilmiyoruz,

Çünkü sen henüz bir söz söylemedin! (Vvedenskaya, 2011, s.4)

İşte bu şiirdeki son mısra ile “söz”ün bir kişiyi tanımada en büyük etken olduğu, kişinin genel kültürünü, donanımını gösteren en önemli dil parçası olduğu açıkça görülmektedir.

“Söz kültürü” ise edebi dil kurallarıyla yakın bir ilişki içerisinde olup edebi dil kuralları çerçevesinde oluşmakta ve gelişmektedir. “Söz kültürü” genellikle doğru ve güzel konuşma olarak düşünülmektedir. Fakat yalnızca güzel, doğru ve mantıklı konuşmayı değil aynı zamanda güzel, doğru, mantıklı yazmayı da ifade etmektedir. Rus dilbilimci V. V. Vinogradov, *Rus Sözü, Onun İncelenmesi, Söz Kültürünün Sorunları* (Ruskaya reç, yiyo izuçeniye, voprosı reçevoy kulturu) adlı çalışmasında “yazmada ve konuşmada yüksek söz kültürü” cümlesini sarf etmiştir. Bu bağlamda “söz kültürü” bireyin kendisini hem yazılı dilde hem de sözlü dilde doğru, mantıklı ve yerine göre ifade etme yetisidir. Doğru söz çağdaş edebi dil kurallarını gözetmektedir. En geniş anlamıyla “söz kültürü”, bireyin “söz”ü çağdaş edebi dil çerçevesinde yazılı ve sözlü dilde anlamlı, doğru ve yerine göre kullanmasıdır.

Sonuç olarak, bu çalışmada “dil” ve “söz” kavramlarının Rus bilim insanları tarafından verilen tanımları sunulmaktadır. Bununla birlikte, XX. yüzyılda dilbilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkarak “söz kültürü” kavramı altında ele alınan çalışma alanı, Türkiye’de “sözlü dil yapısı”, “söylem”, “üslup” vb. farklı çalışma alanları içerisinde incelenmektedir. “Sözlü dil yapısı” çalışmaları konuşulan dile yönelmektedir. “Söz kültürü” ise hem konuşma dilini hem yazı dilini kapsayarak, sözlü dil yapısı, üslup, telaffuz vb. tüm alanlara ait çalışmaları tek bir terimle karşılayabilmektedir. Bu çalışmayla yazılı ve sözlü dilin doğru şekilde kullanılmasını amaçlayan “söz kültürü” teriminin Türk bilim çevresine kazandırılacağı düşünülmektedir. “Söz kültürü” ile ilgili çalışmalar sözlüklerin hazırlanmasını da gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda yazımı ya da anlamı tartışmalı sözcükler için bir sözlük oluşturulabilir. Gazetelerde, edebi eserlerde, konuşma dilinde yanlış bir

şekilde kullanılan sözcüklerin hangi bağlamda yanlış kullanıldığı, doğrusunun nasıl olması gerektiğini açıklayan sözlükler, çalışmalar hazırlanabilir. Rusya'da 1962 yılında S. İ. Ojegov'un editörlüğünde hazırlanan *Rus Sözü'nün Doğruluğu* (Pravilnost russkoy reči) (Krisin, L. P., Skvortsov, L. İ. ve Tarabasova N. İ., 1962) adlı sözlük bu tarz çalışmaların en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır. Türk Dil Kurumu da kendi internet sitesinde "Sıkça Karıştırılan Sözcükler", "Sıkça Yapılan Yanlışlara Doğrular" başlığı altında bu soruna eğilmiştir. Bu konunun ülkemiz araştırmacıları tarafından incelenmesini ve daha da geliştirilmesini umut etmekteyiz. Dilde gerçekleşen "söz" mirasını korumak, toplumun tüm bireylerinin hayatlarının her alanında önemli bir yer teşkil eden "söz kültürü"ne sahip olmasını sağlamak o toplumu yüceltecek, edebi dilin korunmasını ve zenginleşmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bolşoy entsiklopedičeskiy slovar. (2000). Academic.ru içinde. Erişim adresi: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/340686> Erişim tarihi: 17 Mayıs 2019.
- Golovin, B. N. (1988). *Kak govorit pravilno. Zametki o kulture russkoy reči*. (3-oye izdaniye). Moskva: Vısşaya Şkola.
- Golovin, B. N. (1988). *Osnovi kulturi reči*. (2-oye izdaniye). Moskva: Vısşaya Şkola.
- Graudina, L. K. & Şiryayev, E. N. (1996). *Kultura russkoy reči i effektivnost obşçeniya*. Moskva: Nauka.
- Kıran, Z. ve Eziler Kıran, A. (2003). *Dilbilime Giriş*. (4. Baskı). Ankara: Seçkin yay.
- Krisin, L. P., Skvortsov, L. İ. ve Tarabasova N. İ., (1962). *Pravilnost Russkoy Reči. Trudniye sluçai sovremennogo slovopotrebleniya. Opıt slovarya – spravoçnika*. (Editör, S. İ. Ojegov). Moskva: Akademiya Nauk SSSR.

RUSÇA KAYNAKLAR TEMELİNDE DİL, SÖZ VE SÖZ KÜLTÜRÜ KAVRAMLARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ

- Maşina, O. Yu. (2012). *Russkiy yazık i kultura reçi: Uçeb. Posobiye*. (3-oye izdaniye). Moskva: Rior İnfra-M.
- Ojegov, S. İ. (1974). *Leksikologiya. Leksikografiya. Kultura reçi*. Moskva: Vısshaya Şkola.
- Ojegov, S. İ. (1988). *Slovar russkogo yazıka*. Moskva: Russkiy Yazık.
- Reformatskiy, A. A. (1996). *Vvedeniye v yazıkovedeniye*. (5-oye izdaniye). Moskva: Aspekt Press.
- Sarıca, M. (Ed.). (2005). *Sözlü Dil Yapısı*. İstanbul: Multilingual.
- Saussure, F. De. (1976). *Genel Dilbilim Dersleri I*. Çev: Berke Vardar. Ankara: TDK yay.
- Skvortsov, L. İ. (2009). *Bolşoy tolkoviy slovar pravilnoy russkoy reçi: 8000 slov i vırajeniy*. Moskva: Oniks.
- Uşakov, D. N. (2014). *Tolkoviy slovar sovremennogo russkogo yazıka*. Moskva: Adelant.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Vinogradov, V. V. (1961). Ruskaya reç, yiyo izuçeniye, voprosı reçevoıy kulturaı. *Vopr. Yazıkoznaniya*. No: 4. 3-19. Moskva: Akademiya Nauk SSSR.
- Vvedenskaya, L. A. & Çerkasova, M. N. (2011). *Russkiy yazık i kultura reçi*. (11-oe izdaniye). Rostov na Donu: Feniks.
- Zvereva, E. N. (2008). *Osnovı kulturaı reçi. Teoretiçeskiy kurs*. Moskva: İzd. tsentr EAOİ.